

Uniwersytet Śląski w Katowicach

DAMIAN HALMER

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3652-1380>

wydawnictwo@illustris.com.pl

*Symbol realnej władzy czy polityczna propaganda? Geneza i zmiany
tytulatury stosowanej w dokumentach Mikołaja I opawskiego*

Symbol of Power or Political Propaganda? The Origin and Changes
of the Titles Used in Nicholas I of Opava's Documents

STRESZCZENIE

Autor starał się w niniejszym artykule przedstawić genezę tytułu książęcego Mikołaja I opawskiego oraz kolejne formy przybieranych przez niego tytułatur w ścisłym związku z wydarzeniami z jego biografii i dziejami ziemi opawskiej w latach 1278–1309. Ponieważ intencją autora było ukazanie świadomej i celowej polityki Mikołaja I, całość wywodu opiera się głównie na tych dokumentach (i tytułaturach), których powstanie i pochodzenie było bez wątpienia działaniem celowym, inspirowanym przez księcia. Z tego powodu intyulacja księcia pojawiająca się w kronikach czy dokumentach będących wytworem kancelarii obcych ma tutaj znaczenie jedynie uzupełniające.

Słowa kluczowe: Mikołaj I opawski; ziemia opawska; polityka

WSTĘP

Wraz z zainteresowaniem badaniami nad kancelarią i dokumentem książęcym wzrasta systematycznie liczba opracowań poświęconych czy też wspominających o cechach, roli i znaczeniu tytulatury książęcej, będącej jednym z elementów propagandy władzy¹. Badacze coraz częściej krytycznie i analitycznie

¹ Spośród nowszych prac warto wymienić szczególnie następujące pozycje: A. Adamska, *Arengi w dokumentach Władysława Łokietka. Formy i funkcje*, Kraków 1999, s. 122–123; A. Barciak, *Tytuł opawski książąt wrocławsko-legnickich w początkach XIV wieku*, [w:] *Ludzie, Kościół*,

podchodzą do intytulacji używanej w kancelariach poszczególnych książąt i królów, by w ten sposób nie tylko prowadzić badania ilościowe, lecz także – poprzez powiązanie stosowanych form z politycznymi dziejami danych władców – dociekać na temat ich politycznych motywacji, ambicji bądź planów. Stan taki może cieszyć szczególnie w odniesieniu do dziejów Polski z okresu przełomu XIII i XIV stulecia, kiedy to wraz ze wzmożeniem walk o władzę w Krakowie i schedę po Przemyśle II wśród polskich dzielnicowych książąt wykształciły się pierwsze formy tytułatury wykraczające poza dotychczas przyjęte ramy – wśród tytułów podkreślających władztwo nad danym terytorium czy pochodzenie geograficzno-kulturowe (grupa *duces silesie*) pojawiły się również intytulacje nie do końca odpowiadające faktycznie sprawowanej władzy, a za to noszące znamiona politycznej retoryki i propagandy². Wówczas bowiem wśród książąt polskich pojawiły się tytułatury nawiązujące do idei królestwa (*dux regni Poloniae*) i dziedzictwa koronowanych władców – przodków i poprzedników (*heres regni Poloniae*)³,

wierzenia. *Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze – wczesna epoka nowożytna)*, red. W. Iwańczak, S.K. Kuczyński, Warszawa 2001, s. 446, 449–450; M.L. Wójcik, *Tytułatura książąt legnicko-brzeskich do początku XV wieku*, [w:] *Silesia Numismatica. Ducatus Lignicensis et Bregensis. Liber Primus. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej w Muzeum Miedzi w Legnicy, 24–25 listopada 2000 r.*, red. B. Paszkiewicz, Legnica 2001; J. Grabowski, *Tytułatura kujawska i ruska Siemowita IV, księcia mazowieckiego. Ze studiów nad intytulacją w średniowiecznych dokumentach w Polsce*, [w:] *Piśmiennictwo pragmatyczne w Polsce do końca XVIII wieku na tle powszechnym*, red. J. Gancewski, A. Wałkowski, Olsztyn 2006; idem, *Tytułatura na dokumentach książąt mazowieckich. Forma i funkcje (wybrane zagadnienia)*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2009, nr 13; A. Gut, *Formularz dokumentów książąt zachodniopomorskich do połowy XIV wieku*, Szczecin 2002.

² W tytułaturze książąt polskich w XIII wieku bardzo rzadko stosowane są figury mające na celu manifestację dążeń politycznych czy terytorialnych; tytuł książęcy związany jest głównie z faktycznym stanem posiadania i na ogół określa jedynie nazwę ziemi bądź głównego grodu. Dodanie nazw nowych terytoriów do oficjalnej tytułatury książęcej w XIII wieku najczęściej następowało dopiero po faktycznym wkroczeniu bądź innym sposobie przejścia władzy. Zob. A. Adamska, *op. cit.*, s. 118–123; M.L. Wójcik, *op. cit.*, s. 28–30; I. Panic, *Tytułatura książąt opolskich w XIII wieku (Uwagi w związku z dyskusją na temat początków Skoczowa)*, „Pamiętnik Cieszyński” 1997, t. 12, s. 5–9. Por. M. Bielińska, *Kancelarie i dokumenty wielkopolskie XIII wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, passim; A. Wałkowski, *Dokumenty i kancelaria księcia legnickiego Henryka V Grubego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 1991, nr 94, s. 19–20; A. Barciak, *Tytułatura książąt opolskich – potomków i następców Mieszka, zwanego Laskonogim*, [w:] *Sacra silentii provincia. 800 lat powstania dziedzicznego księstwa opolskiego (1202–2002)*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 2003, s. 104–106; J. Szymański, *Znaczenie tytułatury książąt brzeskich w świetle kopiarza Codex Vindobonensis Palatinus 5105*, „Studia Źródłoznawcze” 2017, t. 55, s. 139–141; B. Czechowicz, *Wokół początków Księstwa Oławskiego. Przyczynek do badań tytułatury książęcej na Śląsku w XV wieku*, „Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy” 2011, t. 2, nr 1.

³ Szeroko na ten temat: M. Bielińska, *Kancelaria Władysława Łokietka w latach 1296–1299. Ze studiów nad kancelarią wielkopolską*, „Studia Źródłoznawcze” 1961, t. 6, s. 27–28, 36; K. Maleczyński, *Kilkanaście dokumentów Władysława Łokietka z lat 1296–1329*, „Studia Źródłoznawcze” 1961, t. 6, s. 129–132; R. Zerelik, *Dokumenty i kancelaria Henryka III księcia glogowskiego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 1984, nr 42, s. 27–29; idem, *Dokumenty i kancelarie książąt*

które zaliczyć można bez wątpienia do tytułacji roszczeniowych⁴. Jest to bardzo ciekawe zagadnienie badawcze, gdyż – jak pisał Janusz Grabowski – „poznanie używanych przez wystawcę wszystkich wariantów tytułatury pozwala nam lepiej poznać wydarzenia polityczne w badanym okresie”⁵.

Przykładów tego typu działań kancelaryjnych o wyraźnych motywach politycznych można w tym miejscu przywołać naprawdę dużo. Pierwszymi władcami na ziemiach polskich, którzy często i dość konsekwentnie stosowali tytułację roszczeniową, byli konkurujący o władzę w Wielkopolsce i aspirujący do korony królewskiej książęta Władysław Łokietek i Henryk głogowski. „Dziedzicami królestwa polskiego” nazywali się też synowie Henryka głogowskiego: książęta Henryk II, Konrad, Bolesław, Jan i Przemko⁶, a także Bolesław III Rozrutny⁷. W następnych latach swoje politycznie nacechowane intyulacje komponowali książęta mazowieccy⁸. Warto wspomnieć, że Łokietek tytułował się królem już na kilka lat przed koronacją⁹.

Różne warianty tytułatury roszczeniowej w analogicznym okresie stosowane były również przez władców w innych regionach¹⁰, szczególnie zaś w Czechach. Tamtejsi monarchowie zresztą jako jedni z pierwszych zlecali do redakcji dokumenty, w których nie tylko tytuł władcy, ale i całe arengi nacechowane były

głogowskich w latach 1250–1331, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 1988, nr 109, s. 65; A. Świeżawski, *Dux regni Poloniae i haeres regni Poloniae. Ze studiów nad tytułaturą władców polskich na przełomie XIII i XIV wieku*, „Przegląd Historyczny” 1989, t. 80, z. 3, s. 429–438; T. Jurek, *Dziedzic królestwa polskiego książę głogowski Henryk (1274–1309)*, Kraków 2010, s. 86 i n.

⁴ Tytułaturą roszczeniową (bądź pretensyjną) określa się taką, w której zawarte informacje niosą za sobą wyraźny przekaz propagandowy, podkreślają pretensje lub roszczenia do danych tytułów bądź ziem. Zob. J. Grabowski, *Tytułatura na dokumentach...*, s. 42, 50 i n. (tam wybór starszej literatury).

⁵ Idem, *Tytułatura kujawska i ruska...*, s. 120.

⁶ A. Świeżawski, *op. cit.*, s. 435–436, 438; T. Jurek, *op. cit.*, s. 209–226; A. Muszyńska, *Heresy Regni Poloniae w tytułaturze synów Henryka III głogowskiego*, [w:] *Prestiż i władza w średniowieczu*, red. M. Jędrzejek, Kraków 2012, s. 75–88.

⁷ Jako *dux Slezie, heres regni Polonie et dominus Wratislaviae* zob. *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski* (dalej: KDW), t. 2, Poznań 1878, nr 905. Badacze podkreślają jednak, że książę Bolesław III wystąpił z pretensjami tylko do korony polskiej, choć będąc mężem Małgorzaty (córki Wacława II), mógł również dobrze dobrać tytuł dziedzica królestwa czeskiego. Zob. A. Świeżawski, *op. cit.*, s. 434; A. Barciak, *Tytuł opawski...*, s. 450.

⁸ J. Grabowski, *Tytułatura na dokumentach...*, s. 42 i n.

⁹ O. Balzer, *Królestwo Polskie 1295–1370*, t. 2, Lwów 1919, s. 195–202.

¹⁰ Między innymi Adolf V, hrabia Holsztynu. Zob. K. Jasiński, *Tytuł pomorski Adolfa V, hrabiego Holsztynu*, [w:] *Balticum. Studia z dziejów polityki, gospodarki i kultury XII–XVII wieku ofiarowane Marianowi Biskupowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Z.H. Nowak, Toruń 1992. Tytułatury nawiązujące i prawdopodobnie wywodzące się z pojęcia *Regnum Poloniae* użył również książę halicko-włodzimierski Bolesław Jerzy II, który nazwał się *dux regni Russie*, co zdaniem Aleksandra Świeżawskiego świadczy dobitnie o jego planach koronacyjnych. Zob. *Codex Diplomaticus Poloniae* (dalej: CDPol), t. 3, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1858, nr 88; A. Świeżawski, *op. cit.*, s. 438.

wyraźnym programem politycznym. Przodował pod tym względem Przemysław II Ottokar, który spośród czeskich władców prowadził najbardziej ekspansywną, mocarstwową politykę¹¹. To on jako pierwszy z Przemyślidów do swej intytulacji wprowadził tytuł królewski jeszcze przed koronacją. W kilku dokumentach wystąpił także jako „pan i dziedzic Czech”¹².

Bodźcem wpływającym na stosowanie w kancelariach świadomie zniekształcanych bądź wzbogacanych tytułatur roszczeniowych były na ogół okresy sporów politycznych o władzę. W Czechach czas taki nastąpił po śmierci Przemysła II Ottokara pod Suchymi Krutami w 1278 roku. Jego syn, Waclaw II, po powrocie do kraju w 1283 roku różnie tytułował się w swych dokumentach; niemal za każdym razem tytułatura ta nacechowana była propagandowo¹³. Już wtedy pojawiał się jako król (*Nos Wenceslaus, dei gracia rex Boemie et marchio Morauie*)¹⁴ lub dziedzic Czech (*Wencezlaus dei gracia dominus et heres Boemie et marchionatus Morauie*)¹⁵. Od 1286 roku Waclaw używał już bardzo konsekwentnie tytułu królewskiego, a po 1291 roku dodatkowo wykorzystywał tytuł księcia krakowskiego i sandomierskiego. Wszystko to działo się więc na długi czas przed faktyczną koronacją królewską, która miała miejsce w Pradze dopiero 2 czerwca 1297 roku. Po roku 1300 i koronacji w Gnieźnie doszło do kolejnej zmiany tytułatury na *rex Bohemie et Poloniae* (zatem z pominięciem tytułu margrabięgo morawskiego i księcia krakowskiego), co zdaniem Bronisława Nowackiego również miało propagandową wymowę i podkreślało uniwersalny charakter władzy Waclawa II¹⁶. Jako król Czech i Polski występował też jego następca – Waclaw III, który ze względu na bardzo krótki okres rządów nie zdążył fizycznie przyjąć korony żadnego z tych państw.

Zabójstwo popełnione na ostatnim z Przemyślidów otworzyło kolejny etap walk o władzę, a pośrednio kolejną serię roszczeniowo nacechowanych intytulacji. Pretendenci do objęcia schedy po Waclawach zaczęli wówczas podkreślać

¹¹ Zob. A. Barciak, *Ideologia polityczna monarchii Przemysła Ottokara II. Studium z dziejów czeskiej polityki zagranicznej w drugiej połowie XIII wieku*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” 1982, nr 465, s. 31–32, 67–69, 83–95, szczególnie 73–74; A. Adamska, *op. cit.*, s. 84–85; G. Pferschy, *Funktion und Gefüge der Herrschaft König Ottokars über die Steiermark, [w:] Böhmisches-österreichische Beziehungen im 13. Jahrhundert. Österreich (einschließlich Steiermark, Kärnten und Krain) im Großreichpolitik Ottokars II. Přemysl, König von Böhmen. Vorträge des internationalen Symposiums vom 26. bis 27. September 1996 in Znaim*, hrsg. v. M. Bláhová, Prag 1998, s. 55 i n.

¹² A. Barciak, *Ideologia polityczna...*, s. 68–69.

¹³ Zob. L. Reitinger, *Jak se stal Václav II. roku 1285 králem*, [w:] *Pro pana profesora Libora Jana k životnímu jubileu*, red. B. Chocholáč, J. Malif, L. Reitinger, M. Wihoda, Brno 2020, s. 263–278.

¹⁴ *Codex Diplomaticus et epistolaris Moraviae* (dalej: CDM), t. 4: (1268–1293), ed. A. Boczek, Olomucii 1845, nr 213 (s. 280).

¹⁵ *Ibidem*, nr 219 (s. 288–289).

¹⁶ B. Nowacki, *Czeskie roszczenia do korony w Polsce w latach 1290–1335*, „Prace Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Seria Historia” 1987, nr 137, s. 20–21.

swe prawa do korony polskiej poprzez stosowanie tytułu króla polskiego, którego używał zarówno Rudolf III Habsburg, jak i Henryk karyński. Również Jan Luksemburski wzbogacił swą tytulaturę o *rex Poloniae*, którego używał bardzo konsekwentnie, zawsze w drugiej kolejności. W przeciwieństwie do swoich austriackich poprzedników zdecydował się nawet na próbę faktycznego przejęcia władzy w Krakowie i założenia polskiej korony, z czego zrezygnował dopiero na skutek umów zawartych z Kazimierzem Wielkim w 1335 roku¹⁷.

Szczególne miejsce wśród władców używających nacechowanej roszczeniowo intytulacji zajmuje Mikołaj I opawski, protoplasta opawskiej gałęzi Przemyślidów. Jego kariera polityczna, choć rozpoczęła się jeszcze za życia Przemysła Ottokara II, wraz z bitwą pod Suchymi Krutami nabrała nowego wymiaru. Zmuszony do samodzielnych działań w trudnych dla siebie warunkach politycznych, Mikołaj sięgnął po argument intytulacji w walce o pozycję polityczną w Czechach po 1278 roku. Trzeba przyznać, że używał go bardzo świadomie i konsekwentnie, choć dysponował nieporównywalnie węższym gronem doradców i „kreatorów polityki” niż wszyscy wymienieni powyżej władcy.

Mikołaj był nieślubnym synem Przemysła II Ottokara i Agnieszki von Kuenring, zwanej Palcefik, córki austriackiego marszałka ziemskiego Henryka von Kuenringa. Urodził się około 1255 lub 1256 roku¹⁸. W roku 1260 papież Aleksander IV uznał go – na prośbę króla czeskiego – za legalnego potomka, lecz bez prawa do dziedziczenia tronu¹⁹. Wkrótce uposażony został w postaci ziemi opawskiej, co zdaniem części badaczy miało być rekompensatą za brak możliwości ubiegania się w przyszłości o schedę po czeskim władcy²⁰.

Problematyka tytulatury stosowanej przez Mikołaja I w jego dokumentach nie była często analizowana przez badaczy. Jedyna biografia opawskiego Przemyślidy, połączona z badaniami nad jego kancelarią, choć powstała w 1989 roku, to do tej pory nie została wydana drukiem²¹. Mikołaj I dopiero z początkiem

¹⁷ *Ibidem*, s. 13, 22 i n.

¹⁸ E. Šeřčík, *Mikołaj I (ok. 1255–1318) książę opawski*, [w:] *Książęta i księżne Górnego Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 1995, s. 93; A. Paner, *Przemyślidzi: od Borzywoja I do Przemysła II Ottokara. Ludzie i wydarzenia w latach 872–1278*, Gdańsk 2008, s. 263.

¹⁹ CDM, t. 3: (1241–1267), ed. A. Boczek, Olomucii 1841, nr 293–294 (s. 283–285); A. Paner, *Przemyślidzi...*, s. 263–264.

²⁰ G. Biermann, *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf, Teschen* 1874, s. 18; J. Bakala, *Holasická provincie a formování opavského vévodství*, „Časopis Slezského muzea. Série B“ 1969, vol. 18, s. 9–16; idem, *Geneze opavského Slezska a římská Kurie*, [w:] *Lux romana w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 2001, s. 56–60.

²¹ Mowa o pracy: I. Buryšková, *Život a kancelář Mikulaše I. Opavského*, Brno 1989 (mps., praca magisterska napisana na Uniwersytecie w Brnie pod kierunkiem prof. J. Kudrny).

XX wieku doczekał się wydania pierwszego pełniejszego artykułu biograficznego autorstwa Martina Wihody. Badacz ten skupił się jednak w dużej mierze na akcentach prowadzonej przez księcia polityki i podejmowanych przez niego działaniach mających na celu umocnienie władzy w Opawie. Co prawda, kilkakrotnie nawiązuje do stosowanej przez niego tytulatury, w tym do najbardziej charakterystycznego i najłatwiej interpretowalnego politycznie tytułu „dziedzica” (o czym będzie mowa dalej), lecz ze względu na charakter swej pracy traktuje ten wątek marginalnie²². W podobny sposób dzieje Mikołaja opawskiego omawia Anna Paner, skupiając się głównie na jego działalności politycznej²³. Niewiele nowych informacji w tym temacie wnosi też praca Iwony Pietrzyk poświęcona kancelarii i dokumentowi Przemyślidów opawskich. Autorka ta – co zresztą wydaje się słuszne – właściwie pominęła Mikołaja I, wspomniała o nim bowiem jedynie w kilku fragmentach jako o protoplaście gałęzi książąt opawskich, a nie o samodzielnym władcy księstwa opawskiego²⁴. Inne prace, bardzo skrótowo traktujące o tytulaturze pierwszego opawskiego Przemyślidy, przywołano w trakcie dalszych rozważań.

GENEZA TYTUŁU KSIĘCIA OPAWSKIEGO

Pierwszym świadectwem ścisłego związku Mikołaja I z ziemią opawską jest dokument króla Przemysła II Ottokara dla miasta Jihlavy, wystawiony 4 lipca 1269 roku. Wśród świadków dokumentu na pierwszym miejscu pojawił się *Nicolaus dominus Opauie*²⁵. Podobna tytulatura przy imieniu nieślubnego królewskiego syna występuje jeszcze w dwóch dokumentach z lat 1269–1270²⁶. Mikołaj pojawia się także w trzech innych źródłach z 1270 roku. W tych przypadkach przedstawiony został jako *filius regis* bez tytułu pana na Opawie²⁷. Dokładnie tak samo wspomniany został w *Continuatio Vindobonensis*²⁸.

²² M. Wihoda, *Mikuláš I. Opavský mezi Přemyslovci a Habsburky*, „Český časopis historický“ 2001, vol. 99, č. 2. Na sprawach politycznych koncentruje się również rozbudowany biogram: M. Střeštková, *Kráľův syn. Děťství a jinošství Mikuláše I. Opavského*, [w:] *Opava. Sborník k dějinám města 3*, Opava 2003.

²³ A. Paner, *Kochane dzieci z nieprawego łóża. Z życia rodzinnego Przemyślidów*, [w:] *Ojcowie i synowie o tron, władzę, dziedzictwo. W 700. rocznicę narodzin Karola IV Luksemburskiego, króla czeskiego i cesarza 1316–1378*, red. B. Mozejko, A. Paner, Gdańsk 2018, s. 123–132.

²⁴ I. Pietrzyk, *Kancelaria i dokument Przemyślidów opawskich w XIV i początkach XV wieku*, Katowice 2008, s. 9–10.

²⁵ CDM, t. 4, nr 22 (s. 27).

²⁶ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, t. 5(2), ed. J. Šebánek, S. Dušková, Praze 1981, nr 606, 1511.

²⁷ *Ibidem*, nr 1488–1490.

²⁸ *Continuatio Vindobonensis*, ed. G.H. Pertz, *Monumena Germaniae Historica, Scriptorum*, t. 9, Hannoverae 1851, s. 705.

Cytowane tu dokumenty, wystawione przez kancelarię królewską, tytułujące Mikołaja jako „pana na Opawie”, świadczą o pewnej odrębności ziemi opawskiej. Jej zakres jest jednak trudny do rozpoznania. Mikołaj Przemyślida w żadnym z powyższych dokumentów nie figuruje jako *dux*, co mogłoby świadczyć o sprawowaniu przez niego realnej władzy książęcej nad danym terytorium²⁹. Ponadto jego władztwo w latach 1269–1270 ani razu nie jest nazywane księstwem – ciągle pozostaje jedynie jako ziemia (*terra*). Na tej podstawie można stwierdzić, że syn Przemysła Ottokara II był jedynie „panem Opawy”, która wraz z przyległościami ciągle znajdowała się w granicach Moraw, będąc ich nierozdzielną częścią³⁰. Jaroslav Bakala tłumaczy taki stan rzeczy faktem, że Mikołaj nie miał w tym czasie jakiegokolwiek realnej władzy nad Opawszczyzną. Ziemia ta wciąż miała być dla królewskiego syna niczym innym, jak tylko źródłem dochodów, podczas gdy całość władzy (tak politycznej, jak i ekonomicznej) pozostawała w rękach króla³¹. Tytuł *dominus* miał w tym przypadku znaczenie wyłącznie nominalne.

Mikołaj u boku Przemysła II Ottokara uczestniczył w bitwie pod Suchymi Krutami, gdzie dostał się do węgierskiej niewoli i przebywał w niej do 1281 roku³². W tym czasie jego ziemia została zawłaszczona przez Kunegundę, wdowę po Przemysle II Ottokarze, która już osiadła w Hradcu, jednym z głównych grodów na ziemi opawskiej³³. Wkrótce potem zwróciła się do Rudolfa Habsburga, w rękach którego znajdowały się całe Morawy, z prośbą o przekazanie jej dochodów w wysokości 3000 grzywien, należnych jako uposażenie wdowie. Ziemia opawska miała być zabezpieczeniem tej sumy³⁴. Swój stan posiadania potwierdziła tytułaturą *dei gratia regina bohemie et domina terre opauie in perpetuum*³⁵.

Mikołaj I pojawił się z tytułem *dux* dopiero w 1281 roku, a więc wkrótce po opuszczeniu niewoli. Wówczas, czyli 6 września, spotkał się w Nysie z księciem Henrykiem IV Probussem. Oficjalnym celem wizyty było wynagrodzenie biskupowi wrocławskiemu Tomaszowi II szkód, jakich doznał w wyniku bezprawnych działań prowadzonych przez Otę z Linawy, kasztelana na zamku Edelštein.

²⁹ A. Bogucki, *Książę i wojewoda. Tytułatura niekoronowanych władców czeskich i polskich*, „Przegląd Historyczny” 1998, t. 89, z. 4, s. 557–560.

³⁰ G. Biermann, *op. cit.*, s. 18–19; M. Wihoda, *První opavské století*, [w:] *Opava. Historie. Kultura. Lidé*, red. K. Müller, R. Žáček, Praha 2006, s. 47.

³¹ J. Bakala, *Holasická provincie...*, s. 12–14; idem, *Geneze opavského Slezska...*, s. 57–60, 63.

³² G. Biermann, *op. cit.*, s. 21; E. Šefčík, *op. cit.*, s. 93; M. Wihoda, *Mikuláš I...*, s. 215.

³³ A. Paner, *Przemyslidi...*, s. 313–314.

³⁴ M. Wihoda, *První opavské století...*, s. 48–49; J. Kapras, *Staatsrechtliche Verhältnisse des Troppauer Landes im Mittelalter*, „Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesien“ 1917, 12 Jg., s. 7; V. Prasek, *Dějiny kraje Holasovského čili Opavského*, Opava 1891, s. 65–66, 83.

³⁵ CDM, t. 4, nr 168 (s. 229); CDM, t. 5: (1294–1306), ed. J. Chytil, Brunae 1850, nr 65 (s. 272). Tytułu tego używała jednak tylko w dokumentach odnoszących się do ziemi opawskiej. Zob. J. Kapras, *op. cit.*, s. 7.

Udział Przemysłidy w tym *colloquium*, oprócz uregulowania spornych kwestii, miał wielkie znaczenie polityczne i niemal symboliczne przesłanie. Pierwsze z dokumentów wydanych przez Mikołaja po powrocie z niewoli były zatem niczym innym, jak manifestacją powrotu do polityki i chęci ponownego przejęcia władzy w Opawie. W dokumentach tych Mikołaj występuje jako pełnoprawny władca ziemi opawskiej i jedyny legalny zwierzchnik kasztelana. Pokazując się jako odpowiedzialny i sprawiedliwy zarządca, liczył na pewno na przychyłość biskupa i jego poparcie. Biorąc odpowiedzialność za wydarzenia zaistniałe podczas swego pobytu w niewoli, dał także wyraźny komunikat, że przez cały czas pełniła władzę nad ziemią opawską znajdowała się w jego rękach³⁶.

Swoje pretensje do władzy w Opawie Mikołaj podkreślił bardzo wyraźnie przyjętą w pierwszym z dokumentów tytułaturą *Nicolaus dei gracia dux Opauie Filius quondam Othakari regis Boemie*³⁷. Jej budowa zdecydowanie wskazuje na dwie cechy: podkreślenie przez Mikołaja praw do dziedziczenia ziem należących niegdyś do jego ojca oraz zaakcentowanie nadrzędności praw do Opawy. Poprzez przyjęcie funkcyjnego tytułu *dux*, będącego hierarchicznie wyższym niż *dominus*³⁸, Mikołaj uderzył w podstawy władzy Kunegundy i zmanifestował swe wyższe prawo do ziemi opawskiej. W drugim z dokumentów Mikołaj tytułowany jest już tylko jako *dei gracia filius quondam incliti regis Bohemie*³⁹. Również w dokumencie z 11 września 1281 roku, będącym potwierdzeniem zawartej pięć dni wcześniej umowy, którego oficjalnym wystawcą był Henryk Probus, Mikołaj określany jest mianem *Nicolaus dei gracia filius quondam incliti regis Bohemie*⁴⁰.

Pierwszy z omawianych dokumentów, wydanych w Nysie 6 i 11 września 1281 roku, został sporządzony *per manum Heynrici prothonotarii nostri*⁴¹, a więc wydaje się być pierwszym spośród znanych wytworów kancelarii Mikołaja. Innego zdania jest Rościsław Żerelik, który uznał, że wystawione wówczas dokumenty wykazują cechy wspólne z wytworami kancelarii biskupiej i napisane zostały przez urzędników kancelarii Tomasza II⁴². Trudno się jednak z tym zgodzić. Protonotariusz Henryk bowiem pojawił się jako spisujący inny dokument Mikołaja I. Rację ma zatem Winfried Irgang, który stwierdził, że wspomniany dokument nosi znamiona dyktatu zarówno wystawcy, jak i odbiorcy⁴³. Przyjęcie tytułatury książęcej – *dux* – było w tym przypadku jednak osobistą inicjatywą Mikołaja i znała-

³⁶ *Schlesisches Urkundenbuch* (dalej: SU), Bd. 4: (1267–1281), bearb. W. Irgang, Köln–Wien 1988, nr 424–425; M. Wihoda, *První opavské století...*, s. 50–51.

³⁷ SU, Bd. 4, nr 424.

³⁸ A. Bogucki, *op. cit.*, s. 556–557.

³⁹ SU, Bd. 4, nr 425.

⁴⁰ *Ibidem*, nr 426.

⁴¹ *Ibidem*, nr 424.

⁴² R. Żerelik, *Kancelaria biskupów wrocławskich do 1301 roku*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 1991, nr 92, s. 216.

⁴³ *Ibidem*; SU, Bd. 4, s. 283.

zła się ona w dokumencie z jego woli, wpisana przez Henryka. Wszak pozostałe wystawione wtedy dokumenty, już bez wątpliwości sporządzone przez urzędników kancelarii biskupiej, tytułu książęcego nie zawierają.

DUX OPPAVIENSIS

Podczas swej obecności w Nysie Mikołaj spędził kilka dni u boku księcia wrocławskiego Henryka IV Prawego, wciąż liczącego się w walce o spadek po Przemyśle II Ottokarze. Stamtąd wyruszył w stronę Opawy. Nie później niż 19 września przybył do Karniowa (Krnov), gdzie jako *Nicolaus dei gracia dux Opaviensis* przekazał opawskiemu zakonowi krzyżackiemu prawo patronatu nad karniowskim kościołem parafialnym⁴⁴, co było zapewne wyrazem podziękowania i rewanżu za poparcie starań Przemyślidy o restytucję dawnego stanu posiadania w ziemi opawskiej⁴⁵. W arendze tego dokumentu Mikołaj I nawiązał do swojego zmarłego ojca oraz innych poprzedników, co stanowi przykład wyraźnego programu politycznego mającego na celu uzasadnienie i legitymizację władzy⁴⁶. Drugi z powstałych wówczas dyplomatów, w którym książę przekazał przywileje opawskim Żydom, w intytulacji pozbawiony jest formuły dewocyjnej: *Nicolaus etc dux Oppaviensis*⁴⁷. W podobnym czasie (trudno ustalić szczegółową chronologię ze względu na brak daty dziennej) Mikołaj pojawił się także w innym ważnym mieście – Głubczycach. I w tym przypadku, w dokumencie sporządzonym przez protonotariusza Henryka, Przemyślida wystąpił z rozbudowaną tytulaturą *Nicholaus dei gracia dux Opauie filius Othakari regis Bohem(ie)*, a pretensje i prawa do Opawszczyzny podkreślił w samej treści aktu, gdzie wyraźnie wspomniano o władzy *ad terram nostram Opauie*⁴⁸.

Wraz z kolejnymi aktami umacniania swej władzy nad ziemią opawską i podkreślenia swej nadrzędnej roli Mikołaj faktycznie zyskiwał na sile, a do grona jego zwolenników dołączyli panowie, których można było wcześniej spotkać w otoczeniu Kunegundy, m.in. Vok z Krawařa oraz panowie z Fulštejnu. Ponadto w wystawionych wówczas dokumentach pojawiła się nowa grupa stronników, jak np. Ota i Ulryk z Linavy⁴⁹, których można uznać jako jednych z pierwszych w otoczeniu księcia. Mikołaja poparli także mieszczanie Karniowa, Opawy i Głubczyc⁵⁰.

⁴⁴ SU, Bd. 4, nr 428.

⁴⁵ W dokumentach z 6 września świadkował Henryk, komtur opawskiego domu zakonnego. Zob. *ibidem*, nr 424–425.

⁴⁶ *Pro remedio anime beate memorie patris nostri Ottockari, incliti regis Bohemie, et pro salute nostra omniumque progenitorum nostrorum (ibidem).*

⁴⁷ *Ibidem*, nr 429.

⁴⁸ *Ibidem*, nr 435.

⁴⁹ *Ibidem*, nr 428; T. Baletka, *Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa*, Praha 2000, s. 39; M. Wihoda, *Mikuláš I...*, s. 218.

⁵⁰ G. Biermann, *op. cit.*, s. 28.

Wobec tych sukcesów królowa Kunegunda wraz ze swym faworytem Zawiszą z Falkenštejnu prawdopodobnie wycofali się z Opawy i osiedlili na pewien czas gdzieś na Morawach⁵¹. W kolejnych latach Mikołaj wydawał dalsze dokumenty, konsekwentnie używając tytułatury księcia opawskiego. Tak intytułowane pisma wydane zostały 27 i 28 sierpnia 1282 roku w Opawie⁵². Również w dokumencie z 23 marca 1283 roku, potwierdzającym nadanie Alberta ze Sternberku na rzecz opawskiego domu zakonnego Krzyżaków, Mikołaj wystąpił jako *dei gratia Opauie dux*⁵³, choć wydaje się, że dokument ten nie powstał w kancelarii książęcej.

Sytuacja polityczna na ziemi opawskiej zmieniła się radykalnie, gdy do gry powrócił prawny następca Przemysła II Ottokara i przyrodni brat Mikołaja – Waclaw II. Początkowo uwięziony z całą rodziną w Bezdězu, z czasem wywieziony został do Berlina, a następnie do Szpandawy i poza Czechami przebywał do 1283 roku. Po powrocie niemal natychmiast porozumiał się ze swą matką i zarządził spotkanie z nią⁵⁴. Choć pierwotnie z dużym dystansem odnosił się do pewnego swej pozycji Zawiszy z Falkenštejnu, to z czasem nieufność ta zmieniła się – jak czytamy na kartach *Kroniki zbrastawskiej* – w osobistą zażyłość⁵⁵. Dość szybko ukształtował się ich wspólny kurs polityczny, którego jednym z głównych założeń było podważenie pozycji i roli Mikołaja opawskiego.

Pod koniec roku 1283, a więc niedługo po powrocie z Saksonii, młody Waclaw II wydał dokument, w którym mieszczanom opawskim potwierdził znaczne przywileje. Udało się wówczas nie tylko pozyskać ich sympatię, ale przede wszystkim uderzyć w autorytet Mikołaja jako legalnego i w miarę samodzielnego władcy na tym terenie, w dodatku od pewnego czasu rezydującego właśnie w tym mieście⁵⁶. Poprzez wydanie dokumentów Waclaw II podkreślał swoje prawa, któ-

⁵¹ Vincent Prasek (*Dějiny kraje...*, s. 89–92; *Historická topografie země Opavské*, Opava 1898, s. 258–259) uważa, że Kunegunda i Zawisza w latach 1281–1283 nie opuścili Opawszczyzny, lecz przebywali w Hradcu, stając się przeciwwagą dla Mikołaja I. Ten ostatni zaś miał jedynie władać północną częścią ziemi opawskiej, a więc karniowską i głubczycką, przez co został nazwany *pánem na Krnovsku*. Autor ten swoją tezę zbudował głównie na wsparciu przez Mikołaja I mieszczan Karniowa, które uważał za przejaw kluczowej roli tego miasta. Zob. także: P. Kouřil, D. Prix, M. Wihoda, *Hrady Českého Slezska*, Brno–Opava 2000, s. 455.

⁵² CDM, t. 4, nr 205–206 (s. 271–273).

⁵³ SU, Bd. 4, nr 51. W edycji dokumentu opublikowanej w ramach *Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae* tytułatura została przytoczona w brzmieniu: *dei gratia dominus Opauie* (CDM, t. 4, nr 209 [s. 276]).

⁵⁴ *Chronicon Aulae Regiae*, wyd. J. Emler, *Fontes Rerum Bohemicarum* (dalej: FRB), t. 4, Praha 1884, s. 16–17, 19. Zob. także: L. Reitinger, *op. cit.*, s. 267.

⁵⁵ *Chronicon Aulae Regiae...*, s. 24–25.

⁵⁶ F. Ens, *Das Oppalant, oder der Troppauer Kreis, nach seinen geschichtlichen, naturgeschichtlichen, bürgerlichen und örtlichen Eigenthümlichkeiten*, Bd. 1: *Geschichte des Herzogthums Troppau*, Wien 1835, s. 34–35; M. Wihoda, *Mikuláš I...*, s. 221. O obecności Mikołaja w Opawie świadczy fakt, że właśnie w tamtejszym klasztorze franciszkańskim odbyło się spotkanie mające rozstrzygnąć spór terytorialny oraz pogodzić przedstawicieli rodu Beneszowców i biskupa ołomunieckiego. Zob. przypis 50.

re traktował jako nadrzędne wobec tytułu i praw księcia opawskiego. Wydarzenia te doprowadziły do ostrych protestów Mikołaja, a nawet do deklaracji walki ze zbuntowaną w książęcym mniemaniu stolicą opawskiego władztwa⁵⁷. Kwestią sporną jest, na ile ta deklaracja była realnym wypowiedzeniem wojny, a na ile zagrywką taktyczną. Wielokrotnie już cytowany Martin Wihoda z dystansem opisywał gotowość Mikołaja do podjęcia działań zbrojnych i wszczęcia czegoś na kształt wojny domowej. Tym razem wypada jednak nie do końca się z nim zgodzić. Z korespondencji pomiędzy mieszczanami Opawy i Karniowa wynika bowiem dość jednoznacznie, że Mikołaj Przemyślida skrupulatnie i otwarcie szykował się do zbrojnego zajęcia miasta, m.in. poprzez mobilizację swych zwolenników nieopodal Opawy⁵⁸.

Do działań zbrojnych ostatecznie doszło, lecz nie trwały one długo. Już 3 kwietnia 1284 roku Przemyślida, po raz kolejny tytułujący się *Nicolaus, dei gratia dux Opavie*, zawarł z mieszczanami pokój. Z treści dokumentu pokojowego wynika, że książę najpierw dążył do wzniesienia walk, a później nakłaniał do zawarcia pokoju. Mikołaj określił się inicjatorem walk i na siebie przeniósł całą odpowiedzialność za wyrządzone szkody wojenne⁵⁹.

Szybkie zakończenie konfliktu z opawskimi mieszczanami zapewniło Mikołajowi zarówno ponowne zwierzchnictwo nad miastem, jak i tak bardzo potrzebny spokój – przynajmniej na pewien czas. Doprowadziło ono także do chwilowego unormowania stosunków z Waławem II, który choć zbrojnie mieszczan nie poparł, to jednak wspierał ich w konflikcie ze swym przyrodnim bratem, uznając go oficjalnie za swego wroga. Dlatego biskup praski Tobiasz z Bechyně musiał dla Mikołaja wydać glejt, który pozwolił mu udać się do Pragi w celu podjęcia rozmów z Waławem⁶⁰.

⁵⁷ M. Wihoda, *První opavské století...*, s. 52; G. Biermann, *op. cit.*, s. 28.

⁵⁸ Na temat wydarzeń na Opawszczyźnie w czasie sporu z Mikołajem I zob. F. Šigut, *Městský formulář opavský z počátku XIV. století (Pokračování)*, „Slezský Sborník” 1962, č. 60, s. 391–393. Tu też zamieszczona jest wspomniana wcześniej korespondencja potwierdzająca prowadzone przygotowania do walk, głównie ze strony Mikołaja. Działania te w ich relacji miały być prowadzone z dużym zaangażowaniem, co może świadczyć o ofensywnym nastawieniu Przemyślidy w konflikcie.

⁵⁹ Státní okresni archiv Opava, Archiv Města Opava, č. 2, sign. 1/7. Dokument wydany drukiem w języku łacińskim i niemieckim: G. Kürschner, *Die Urkunde des Herzog Nikolaus von Troppau vom 3. April 1284*, „Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesien“ 1910/1911, 7 Jg., Heft 3/4, s. 169–170; SU, Bd. 5: (1282–1290), hrsg. v. H. Appelt, J. Menzel, bearb. W. Irgang, Köln–Wien 1993, nr 83.

⁶⁰ *Domino Nicolao, fratri suo* [tj. Waławę II – D.H.] *cum omni committua sua accendi ad iamdictum dominum regem in Pragam, standi ibidem et ab eo libere redeundi pro nobis et nostris et percipue pro eodem rege Boemie et suis fidelibus vniuersis, qui ei obediunt, securitatem plenariam exhibemus, bona fide tenore presencium promittes, quod a prefatio domino rege et suis et a nobis et nostris* [tj. biskupa Tobiasza – D.H.] *prout in ipsius domini nostri regis super eadem securitate ad presens concessis litteris plenius continetur; predicto domino duci Nicolao et eis omnibus, qui in eius*

Wyprawa na rozmowy z Waławem II, w którą Mikołaj wyruszył w kwietniu 1284 roku lub nieco później, zakończyła się sporym sukcesem. Był nim sporządzony w kancelarii Waława *concordat cum Nicolao, duce Opauiae*⁶¹. Dokument ten oficjalnie zakończył konflikt między synami Przemysła II Ottokara, ale nie tylko z tego względu zasługuje on na uwagę. Jego wydanie było jednym z ważniejszych kroków w procesie kształtowania się podstaw władzy Mikołaja nad ziemią, *concordat* potwierdził bowiem Mikołajowi władzę nad Opawszczyzną, która wyszczególniona została jako *terra*. Władza ta przypadła Mikołajowi na trzy lata. Po tym czasie sprawa ostatecznego władania ziemią opawską miała być rozstrzygnięta przez cesarza Rudolfa. Waław II zatrzymał jednak zwierzchnictwo nad spornym regionem. Co warte szczególnego podkreślenia, wspomniany dokument zatwierdził Mikołajowi używany przez niego tytuł książęcy⁶². Wybitnie roszczeniowa tytułatura *dux Oppavie* została przez Waława II uznana jako oficjalny tytuł Mikołaja I. Pomimo wszystkich ograniczeń *concordat* był więc legislacyjnym sukcesem. Stosowany od tej pory tytuł książęcy nie był już wyłącznie polityczną propagandą, chociaż *ducatus Oppavie* nadal faktycznie nie istniało jako niezależny twór państwowy, pozostając ciągle częścią Moraw.

Kolejny z dokumentów Mikołaja został wydany 6 czerwca 1286 roku. Oczywiście w tytułaturze zastosowano tytuł książęcy, choć trochę zmieniono jej formę: *Nicholaus, dei gratia Opauie dux*⁶³. Bardzo ciekawe informacje przynosi dalsza część dokumentu. Potwierdzając dla hradeckiego klasztoru wszelkie nadania poczynione przez poprzedników (*progenitorum nostrum*), wymienia on Przemysła II Ottokara (*Ottacari, illustris regis Boemie quinti, charissimis patri nostri*) oraz księżęta morawskie, których określa mianem *principum*. To rozróżnienie między własnym tytułem *dux* a zastosowanym wobec książąt morawskich tytułem *princeps* może wskazywać, że wystawca dokumentu (wyszedł on z kancelarii Mikołaja, a jego autorem był protonotariusz Waław) w sposób świadomy chciał odróżnić zakres i charakter władzy morawskich książąt z rodu Przemyślidów od swej władzy nad ziemią opawską, przekazaną przez również wspomnianego w dokumencie Przemysła II Ottokara. Tytuły *dux* i *princeps*, choć sięgające tych samych korzeni, były w tym czasie w Czechach już rozróżniane⁶⁴. Samo nazwanie niezależnych niegdyś Przemyślidów morawskich mianem *progenitores* także

commitiua venerint, ad predictum regem Boemie, stando cum ipso et ab eo recedendo in personis et rebus nullum dispendium infertur (*Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (dalej: RBM), Pars 2: (1253–1310), op. J. Emler, Praegae 1882, nr 2720).

⁶¹ *Ibidem*, nr 1393. Zob. także: P. Kouřil, D. Prix, M. Wihoda, *op. cit.*, s. 457.

⁶² P. Kouřil, D. Prix, M. Wihoda, *op. cit.*; J. Kapras, *op. cit.*, s. 9; M. Wihoda, *Mikuláš I...*, s. 222.

⁶³ CDM, t. 4, nr 244 (s. 319).

⁶⁴ A. Bogucki, *op. cit.*, s. 556–557. Por. J. Žemlička, *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, Praha 1997, s. 328–330; idem, *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 34.

zawiera informację o politycznym charakterze⁶⁵. Dokument z 1286 roku jest więc dość ważnym źródłem, wskazującym na szeroki wachlarz politycznych i propagandowych określeń umieszczanych w sposób świadomy w dokumentach Mikołaja I opawskiego.

Nowy rozdział w politycznej działalności Mikołaja, rozpoczęty podpisaniem *concordatu* z Wacławem II, przyniósł sporo mniejszych lub większych sukcesów oraz szczęśliwych zbiegów okoliczności. Jeszcze w 1284 roku książę opawski zbliżył się do Rudolfa Habsburga, który nie tylko udzielił Mikołajowi wsparcia, ale też zgodził się na jego ożenek z cesarską siostrzenicą Adelajdą. Ślub odbył się 8 lutego 1285 roku⁶⁶. Natomiast 9 września nieoczekiwanie zmarła królowa Kunegunda. Mikołajowi ubyła więc konkurentka roszcząca sobie prawa do ziemi opawskiej. Jej śmierć zburzyła zarazem podstawy politycznej roli i pozycji odgrywanej przez Zawiszę z Falkenštejnu⁶⁷. Vitkowiec, czując się zagrożony przez księcia opawskiego, zwrócił się bezpośrednio do Wacława II, aby ten na piśmie przyobiecał mu sporny majątek na morawsko-śląskim pograniczu. Król na tę prośbę przystał, ale wśród przekazanych Zawiszowi ziem próżno szukać tych, które posiadał książę opawski⁶⁸. Zawiedziony możny wraz z gronem swych współrodowców i popleczników wystąpił zbrojnie przeciw władcy, co przypłacił życiem – został ścięty z rozkazu Mikołaja, który wspierając Wacława przeciw dawnemu uzurpatorowi opawskiemu, osaczył i pokonał wroga⁶⁹. Na tytułaturę stosowaną przez Mikołaja wydarzenia te nie wpłynęły, tytuł księcia opawskiego pojawiał się niezwykle regularnie⁷⁰.

⁶⁵ CDM, t. 4, nr 244 (s. 319–320). Na temat podkreślania wydarzeń historycznych i stosowania wybiegów genealogicznych służących legitymizacji władzy zob. R. Heck, *Problemy świadomości historycznej średniowiecznego społeczeństwa polskiego*, [w:] *Dawna świadomość historyczna w Polsce, Czechach i Słowacji. Prace polsko-czechosłowackiej komisji historycznej*, red. R. Heck, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 60; J. Bieniak, *Terminologia pokrewieństwa i powinowactwa w średniowiecznych źródłach*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2009, nr 13; A. Barciak, *Książęta raciborscy a klasztory dominikańskie w Raciborzu*, [w:] *Święty Jacek Odrowąż i dominikanie na Śląsku*, red. A. Barciak, Katowice 2008, s. 121. Podobny przekaz zawiera arena dokumentu z 19 września 1281 roku. Zob. SU, Bd. 4, nr 428.

⁶⁶ *Regesta Imperii*, Bd. 6: (1272–1313), *Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht, Heinrich VII*, Abt. 1 (Rudolf), bearb. O. Redlich, Innsbruck 1898, nr 1882; M. Wihoda, *Mikuláš I...*, s. 223; E. Šefčík, *op. cit.*, s. 93; A. Paner, *Kochane dzieci...*, s. 128.

⁶⁷ J. Šusta, *Záviš z Falkenštejna*, [w:] idem, *Úvahy a drobné práce historické*, Praha 1934, s. 295; M. Wihoda, *Mikuláš I...*, s. 223.

⁶⁸ RBM, Pars 2, nr 1358.

⁶⁹ *Chronicon Aulae Regiae...*, s. 31–33. Okoliczności śmierci Zawiszy z Falkenštejnu opisał także Benesz z Weitmile oraz autor *Kroniki rożemberskiej: Chronicon Benessi de Weitmil*, wyd. J. Emler, FRB, t. 4, s. 459; *Chronicon Rosenbergeticum*, ed. J. Emler, FRB, t. 7, Praha [b.d.w.], s. 20. Zob. także: M. Wihoda, *Mikuláš I...*, s. 223–225; A. Paner, *Kochane dzieci...*, s. 129.

⁷⁰ CDM, t. 4, nr 271 (s. 349), nr 278 (s. 354).

TYTULATURA MIKOŁAJA W CZASACH KONFLIKTU Z WACŁAWEM II
I POBYTU W POLSCE

Śmierć Zawiszy, będąca wynikiem przykładowej współpracy między synami Przemysła II Ottokara, nie spowodowała jednak, że książę opawski mógł od tej pory cieszyć się spokojem i zaufaniem ze strony Wacława II. Można, co prawda, odnieść takie wrażenie, ponieważ Mikołaj w latach 1293–1294 pełnił funkcję marszałka⁷¹, której nie mógłby piastować bez braterskiego poparcia. Wówczas do swego tytułu opawskiego dołączył tytuł marszałka, czego świadectwem jest dokument z 15 maja 1293 roku, na którym figuruje jako *Nycolaus, dei gracia dux Opavie et marscalus regni Boemie*⁷². W dokumencie z 14 czerwca 1294 roku posługiwał się już tylko tytułem książęcym⁷³.

Mikołaj wspomógł Wacława podczas wyprawy zbrojnej na ziemie polskie w 1292 roku⁷⁴. Pomoc ta była o tyle ważna, że w latach 1289 i 1291 wojska czeskie, podążając na Kraków, przechodziły przez ziemie księcia opawskiego, a książęta śląscy na rozmowy z władcą Czech przybywali właśnie do Opawy⁷⁵. Pomimo tej pozornie zgodnej współpracy na Opawszczyźnie stosunkom na linii Wacław II – Mikołaj I opawski towarzyszył dualizm władzy, który nie tylko powodował problemy natury administracyjnej, lecz także godził w autorytet Wacława jako czeskiego władcy⁷⁶.

Pewnym krokiem w stronę rozwiązania kłopotliwej sytuacji dwuwładzy na ziemi opawskiej było mianowanie księcia opawskiego starostą krakowskim. Funkcję tę objął w roku 1295, zastępując Tasa (Protasiusa) z Wizmburka⁷⁷. Głównego powodu przeniesienia księcia do Krakowa należy szukać po stronie Wacława II i jego politycznych planów wobec ziemi opawskiej⁷⁸. Obejmując urząd w Małopolsce, Mikołaj musiał być świadom, że osłabia w ten sposób swą władzę na Opawszczyźnie, niemal całkowicie ją tracąc na korzyść Wacława II⁷⁹. Jak zauważyła Iwona Pietrzyk, „król czeski dążył [...] do wyeliminowania swego przy-

⁷¹ G. Biermann, *op. cit.*, s. 36; E. Šefčík, *op. cit.*, s. 93.

⁷² CDM, t. 4, nr 317 (s. 402).

⁷³ CDM, t. 5, nr 8 (s. 6–7).

⁷⁴ RBM, Pars 2, nr 1590. Informacje na ten temat podaje także: E. Seidl, *Das Troppauer Land zwischen den fünf Südgrenzen Schlesiens. Gründzüge der politischen und territorialen Geschichte bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts, Schriften der Stiftung Haus Oberschlesien Landeskundliche Reihe*, Bd. 1, Berlin 1992, s. 46.

⁷⁵ B. Nowacki, *op. cit.*, s. 18–19, 56–59.

⁷⁶ M. Wihoda, *Mikuláš I...* s. 225–226.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 225; T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1992, s. 59–60; E. Šefčík, *op. cit.*, s. 93.

⁷⁸ M. Wihoda, *Mikuláš I...*, s. 225.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 225, 229.

rodniego brata z ziemi opawskiej. Być może za cenę nadania mu starostwa⁸⁰. Wraz z wyjazdem do Krakowa cel ten został osiągnięty. Od tamtej pory przez kolejne lata nie dało się zauważyć, by Mikołaj miał jakąkolwiek możliwość sprawowania władzy czy nawet wpłynięcia na losy swego księstwa⁸¹. Waclaw w tym czasie przystąpił zaś do wzmocnienia swej władzy. Już w dokumencie królewskim z 28 grudnia 1296 roku wspomina się o *cives nostros de Opavia*⁸². W dniu 25 marca 1298 roku wieś Stalsdorf koło Bruntalu wymieniona została jako *sitam in terra nostra Opauie*. W dalszej treści dokumentu czytamy, że ziemia opawska była *per alios occupata tunc temporis tenebatur*⁸³. Jeżeli przyjąć, że w ten mało pochlebny i przyjemny sposób określono władzę księcia Mikołaja, to daje to jasny obraz stosunku króla do jego przyrodniego brata⁸⁴. Sam Przemysłida w dokumencie umowy kłeckiej z 23 sierpnia 1299 roku figuruje jako *illustri Nicolao, fratre ipsius regis*⁸⁵.

Pomimo oddalenia od Opawy oraz wyraźnej niechęci czeskiego władcy Mikołaj przez cały czas pobytu w Polsce nie zaprzestał używania tytułu opawskiego. Wymieniał go za każdym razem jako pierwszy i nadrzędny wobec godności piastowanych z ramienia Waclawa II w Polsce. Książę opawski w wydanym 29 marca 1295 roku dokumencie tytułował się jako *Nos Nicolaus dei gracia Dux Opawiensis et Capitaneus Cracouiensis*⁸⁶. Starostą krakowskim był do roku 1300, a na

⁸⁰ I. Pietrzyk, *op. cit.*, s. 23. Tego samego zdania: A. Paner, *Kochane dzieci...*, s. 130; J. Konvičná, *Opavští Přemyslovci*, [w:] *Přemyslovci. Budování českého státu*, red. P. Sommer, D. Třeštilk, J. Žemlička, Praha 2009, s. 318.

⁸¹ „Nach dem Jahre 1296, hört jede Machts des Fürsten Nikolaus im Troppauer Lande auf, und König Wenzel disponiert dorten allein” (J. Kapras, *op. cit.*, s. 8).

⁸² CDM, t. 5, nr 56 (s. 56).

⁸³ *Ibidem*, nr 84 (s. 84–85).

⁸⁴ Fragment ten był już analizowany przez Norberta Mikę (*Mieszko, syn Władysława II Wygnanica, książę raciborski i pan Krakowa – dzielnicowy władca Polski*, Racibórz 2006, s. 145). Autor odniósł jego treść do wydarzeń wcześniejszych, a wymienionych tu wrogów zidentyfikował jako książęta piastowskie, których władza nad północną Opawszczyzną trwała od 1137 roku do lat 70. XII wieku. Analiza taka, choć błyskotliwa, jest dość ryzykowna. Problemem jest głównie ponad 120-letni okres, jaki minął między wspomnianymi wydarzeniami a wystawieniem dokumentu. Kolejną kwestią jest fakt, że zarówno treść, jak i cele wystawienia dokumentu nie nawiązują do książąt opolsko-raciborskich, przez co opisanie dawnej „śląskiej okupacji” północnej Opawszczyzny byłoby wyrwane z kontekstu i trudne do wytłumaczenia. Dlatego też bliższą prawdy wydaje się być teza, jakoby tym tajemniczym okupantem miał być książę opawski Mikołaj I. Por. M. Wihoda, *Mikulaš I...*, s. 225.

⁸⁵ RBM, Pars 2, nr 1843. Więcej na temat samej umowy zob. J. Baszkiewicz, *Polska czasów Łokietka*, Warszawa 1968, s. 69–70; J. Bieniak, *Wielkopolska, Kujawy, ziemię łączycycka i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, Toruń 1969, s. 123; T. Nowak, *Władysław Łokietek – polityk i dowódca*, Warszawa 1978, s. 63–64.

⁸⁶ *Kodeks Dyplomatyczny Katedry Krakowskiej Św. Waclawa*, t. 1: (1166–1366), wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874, nr 100.

stanowisku tym zastępowali go w następnych latach m.in. książę Bolko I opolski, Vok z Krawara i Ulryk z Boskovic⁸⁷.

Kolejnym etapem w życiu księcia opawskiego było ustanowienie go starostą także w Wielkopolsce⁸⁸. Data tego wydarzenia nie jest znana. Pierwsze świadectwa źródłowe działalności księcia w ziemi wielkopolskiej pochodzą dopiero z maja 1301 roku. W trzech dokumentach wydanych w Pyzdrach książę Mikołaj zawsze używał tytułu książęcego. Dwukrotnie figuruje jako *dux Opavie et capitaneus regni Polonie*⁸⁹, raz zaś bez określenia władztwa jako *Nycholaus dux, capitaneus regni Polonie*⁹⁰. Administracyjna rola Mikołaja na terenie Wielkopolski zakończyła się jednak dość szybko, bo już w roku 1303. Na stanowisku zastąpił go Oldřich z Boskovic⁹¹.

DOMINUS ET VERUS HERES TERRAE OPAVIAE

Okres po 1303 roku jest kolejnym z tajemniczych, nienaświetlonych przez źródła okresów w życiu pierwszego księcia opawskiego. Ciekawe, choć niestety zapisane 150 lat później, informacje na jego temat przedstawił Jan Długosz, według którego Mikołaj został pozbawiony władzy jednocześnie w Wielkopolsce i Małopolsce, a na jego miejsce powołano Frička z Čachowic. Długosz powód usunięcia Mikołaja z Krakowa widział w *querellas et opressiones, que de illo afferebantur*⁹². Relacja polskiego kronikarza jest nieco bałamutna, gdyż Mikołaj II nie pełnił funkcji starosty małopolskiego już od 1300 roku⁹³. Można zatem przyjąć, że informacje o działalności Przemysłidy również mogą być nieprawdziwe. Bliższe wydarzeniom źródła milczą na ten temat.

Kolejne sukcesy króla Wacława II coraz bardziej ograniczały możliwości politycznego zmartwychwstania księcia Mikołaja opawskiego. Pozbawiony ziemi

⁸⁷ *Ibidem*, nr 112; *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 2: (1153–1333), wyd. F. Piekosiński, Kraków 1886, nr 538; J. Baszkiewicz, *op. cit.*, s. 77–78; T. Nowakowski, *op. cit.*, s. 61–71; T. Baletka, *op. cit.*, s. 42.

⁸⁸ Według części starszej literatury Mikołaj zastąpił na tym stanowisku Henryka z Dubé. Tak: S. Kutrzeba, *Starostowie, ich początki i rozwój do końca XIV wieku*, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie. Seria II” 1903, t. 45, s. 236; B. Włodarski, *Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i początkach XIV wieku (1250–1306)*, Lwów 1931, s. 194; J. Bieniak, *Wielkopolska, Kujawy...*, s. 135, przypis 82. Wiele wskazuje na to, że Mikołaj zastąpił Oldřicha z Boskovic. Zob. L. Jan, *Václav II. Král na stříbrném trůnu 1283–1305*, Praha 2015, s. 289–290.

⁸⁹ KDW, t. 2, nr 838, 840.

⁹⁰ *Ibidem*, nr 839.

⁹¹ S. Kutrzeba, *op. cit.*, s. 236; B. Włodarski, *Polska i Czechy...*, s. 194. Por. L. Jan, *op. cit.*, s. 290.

⁹² *Ioannis Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, Lib. 9, ed. D. Turkowska, M. Kowalczyk, Varsaviae 1978, s. 23. Słowa te potwierdza Tadeusz Nowak (*op. cit.*, s. 66). Brak jednak informacji, na czym miały polegać owe nadużycia i krzywdy czynione przez Mikołaja I opawskiego. Szerzej na ten temat zob. L. Jan, *op. cit.*, s. 297.

⁹³ *Ioannis Długossii Annales...*, s. 23; T. Nowakowski, *op. cit.*, s. 60–61.

i otoczenia, piastujący urząd starosty małopolskiego i wielkopolskiego, był niemal absolutnie zależny od swego brata. A ten, począwszy od koronacji na króla Polski w 1300 roku, odnosił już tylko i wyłącznie sukcesy. Los po raz kolejny jednak zakłócił spokój w Czechach i w ciągu kilkunastu miesięcy zmarli ostatni władcy z dynastii Przemyślidów – Waław II i jego jedyny następca Waław III⁹⁴. Kolejne bezkrólewie w Czechach otwarło Mikołajowi drzwi do ponownego przejęcia władzy w Opawie i całym regionie, a przynajmniej dawało takie nadzieje.

Pierwsze dokumenty po powrocie z Polski Mikołaj wydał w Opawie 18 grudnia 1306 roku. Szczególnie ważny był pierwszy z nich, który niósł za sobą jeszcze mocniejszy przekaz polityczny niż wszystkie wydane poprzednio. Książęca tytułatura została bowiem wzbogacona o nowe elementy i brzmiała: *Nycolaus, dei gracia dux, dominus et verus Heres Terre Opauię*⁹⁵. Drugi z dokumentów zawierał już tylko uprzednio stosowany skrócony tytuł *Dei gratia Dux oppauię*⁹⁶. Ich odbiorcą były faworyzowane przez Waławę II miasta. Książę Mikołaj potwierdził więc wcześniejsze przywileje, w tym te nadane przez króla, oraz rozszerzył je o nowe. Działanie to było jak najbardziej uzasadnione ze względu na kluczowe znaczenie miast i mieszczan w tamtym rejonie⁹⁷. Brak poparcia z ich strony, podobnie jak w roku 1284, mógł spowodować na księcia wiele problemów, łącznie z kolejnym konfliktem zbrojnym. Z tego powodu książę opawski zapewnił mieszczan Opawy, Głubczyc, Karniowa i Bruntalu, że nie będzie stosował jakichkolwiek kar i żadnego z nich nie uwięzi bez uprzedniego wyroku sądowego.

Tytułatura „dziedzica ziemi opawskiej”, choć zastosowana tylko raz, najczęściej była przywoływana przez historyków. O jej znaczeniu i politycznej wymowie wspominali m.in. Elmar Seidl⁹⁸, Antoni Barciak⁹⁹, Martin Wihoda¹⁰⁰ i Iwona Pietrzyk¹⁰¹. Badacze ci nie wzmiankowali jednak o pewnej zbieżności pojawienia się tego tytułu w dziejach. Wszak, jak już zresztą napomknięto we wstępie, podobnej intytulacji – z tym że roszczonej prawa do przejęcia władzy w Polsce – użył 6 września 1306 roku ówczesny książę wrocławski Bolesław III¹⁰². W tym samym czasie do swego dawnego tytułu „dziedzica” powrócił Władysław Łokietek,

⁹⁴ J. Čechura, M. Hlavačka, J. Mikulec, *Děti a levobočci českých králů*, Praha 1995, s. 29–34.

⁹⁵ Státní okresní archiv Opava, Archiv Města Opava, č. 3, sign. 1/4; CDM, t. 5, nr 198 (s. 209–210).

⁹⁶ CDM, t. 5, nr 199 (s. 210–211).

⁹⁷ A. Barciak, *Tytuł opawski...*, s. 446, 448–449.

⁹⁸ E. Seidl, *op. cit.*, s. 46.

⁹⁹ Zdaniem A. Barciaka (*Tytuł opawski...*, s. 446) użycie rozbudowanej tytułatury oznaczało nie tylko silne pretensje, lecz także było wyrazem „poważnych kłopotów księcia z objęciem ziemi i władzy”.

¹⁰⁰ M. Wihoda, *Mikulaš I...*, s. 227; idem, *První opavské století...*, s. 54.

¹⁰¹ I. Pietrzyk, *op. cit.*, s. 23.

¹⁰² KDW, t. 2, nr 905.

wówczas faktycznie rządzący w Małopolsce¹⁰³. Najwcześniej, bo już 26 sierpnia (Wacław III został zamordowany 3 sierpnia), jako *heres regni Poloniae, dux Slesie, dominus Glogovie et Poznanie* wystąpił Henryk III głogowski¹⁰⁴. Mamy więc do czynienia z dość znaczącym zjawiskiem, które swym zasięgiem objęło nie tylko Polskę, ale i ziemię opawską. Śmierć Wacława III jest tu więc symbolem, swoistym „nowym rozdaniem” w kwestii dyplomatyczno-propagandowego pojedynku o spuściznę po czeskich władcach.

Trudno domniemywać, skąd kancelarie Bolesława III i Mikołaja I zaczerpnęły pomysł wzbogacenia tytułatury o określenie *heres*. Doszukiwanie się inspiracji działaniami podejmowanymi przez Henryka głogowskiego, który w 1306 roku ponownie powrócił do tytułatury „dziedzica” (pierwsze dokumenty z tytułaturą *Heres Regni Poloniae* powstawały w latach 1301–1304)¹⁰⁵, mogłoby tłumaczyć wystąpienie z podobnymi pretensjami księcia wrocławskiego. Bolesław III wkroczył bowiem do Kalisza, o które to miasto starał się również Głogowczyk, i właśnie tam po raz pierwszy i jedyny użył omawianej, a konkurencyjnej dla Henryka głogowskiego tytułatury¹⁰⁶.

W przypadku Mikołaja opawskiego wyjaśnienie inspiracji do nazwania się dziedzicem jest nieco bardziej problematyczne. Jako *Heres Terre Opauie* pojawił się – w porównaniu do książąt śląskich – dość późno, bo ponad dwa miesiące po użyciu podobnych tytułów przez nich w Pyzdrach i Kaliszu. Nie dysponujemy jednak dowodami na to, że Mikołaj wówczas nie przebywał w Wielkopolsce. Ostatnie dokumenty wystawione przez niego w 1303 roku wydane były właśnie w Pyzdrach. Oczywiście faktem jest, że w kolejnych latach nie powstał żaden ślad mogący sugerować, że także Mikołaj I po utracie urzędu nadal przebywał w tym regionie. Teza ta jest więc trudna do obrony, choć nie można jej jednoznacznie wykluczyć.

Bardziej prawdopodobne jest to, że w jego przypadku inspiracja pochodziła z samych Czech. Warto przypomnieć, że podobnej tytułatury – *dominus et heres Boemie* – od 1284 roku używał Wacław II¹⁰⁷. Zresztą sam Mikołaj w dokumencie pokojowym z mieszczanami opawskimi z tego roku nazywał swego przyrodniego brata *fratris nostri et dei gratia heredis regni Bohemie*¹⁰⁸. W kwestii genealogicznej tytuły te były jak najbardziej prawdziwe i słuszne, wszak Wacław II jako następcą i dziedzic Przemysła II Ottokara był predestynowany do ich używania. Stosowanie takiej tytułatury przez Mikołaja było natomiast wyraźnie zabiegiem politycznym –

¹⁰³ *Codex Diplomaticus Poloniae*, t. 2, nr 195; A. Świeżawski, *op. cit.*, s. 434–435; T. Jurek, *op. cit.*, s. 112.

¹⁰⁴ KDW, t. 2, nr 904.

¹⁰⁵ Por. A. Muszyńska, *op. cit.*, s. 77.

¹⁰⁶ Zdaniem Tomasza Jurka (*op. cit.*, s. 115) omawiany dokument Bolesława III został wystawiony we Wrocławiu jeszcze przed wyprawą wojenną na Kalisz.

¹⁰⁷ CDM, t. 4, nr 219 (s. 288–289).

¹⁰⁸ CDM, t. 4, nr 217 (s. 285–286).

należy pamiętać, że król Wacław II usunął go z Opawy. Użycie tytułu dziedzica nawiązywało więc raczej nie do spadku po przedostatnim z Przemysłidów na czeskim tronie, lecz do czasów Przemysła Ottokara II, tym bardziej że w okresie powrotu z węgierskiej niewoli i konfliktu z Kunegundą Mikołaj już raz sięgnął do podobnej retoryki, określając ziemię opawską jako *hereditate nostra*¹⁰⁹.

Po powrocie do Opawy, nie licząc jednokrotnego pojawienia się jako „dziedzic ziemi opawskiej”, Mikołaj na stałe powrócił do – można by rzec – standardowej tytulatury księcia opawskiego. Została ona użyta w dyplomacie dla klasztoru klarysek w Opawie z 29 maja 1307 roku, określanym jako dokument lokacyjny¹¹⁰. Również drugi z ważnych zakonów Opawszczyzny, czyli grobnicki zakon joannitów, uzyskał od księcia w 1308 roku dokument chroniący jego prawa¹¹¹. Był to ostatni ze znanych nam obecnie aktów prawnych wystawionych przez księcia w okresie powrotu do władzy po 1306 roku.

Tymczasem w roku 1309 na Opawszczyźnie pojawili się nowi książęta, którzy od pretendenta do czeskiego tronu – Jana Luksemburskiego – uzyskali ją jako zastaw. Byli nimi Piastowie wrocławscy. Jako pierwszy potwierdzenie władzy nad tym terenem otrzymał najstarszy z nich – Bolesław, a potem jego młodszy bracia¹¹². Bolesław III był szwagrem Wacława III, w wieku około 15 lat poślubił Małgorzatę, córkę czeskiego monarchy¹¹³. Jak sugerował Vincenc Prasek, nie wypłacono mu stosownego wiana, co Jan Luksemburski postanowił zrekompensować, zastawiając ziemię opawską¹¹⁴. Wszystko to sprawiło, że nawiązanie poprawnych stosunków z ambitnym Piastem było jednym z priorytetów. Niepokoje w Czechach, jakie towarzyszyły Janowi w pierwszych latach jego królewskiego panowania¹¹⁵, zmuszały do szukania ugody, by nie doszło do sytuacji, w której

¹⁰⁹ SU, Bd. 4, nr 435.

¹¹⁰ *Nos Nicolaus dei gracia dux Oppawie* – Zemský archiv v Opavě, Klarisky Opava, č. 1a, sign. A 1. Na temat samego dokumentu zob. D. Prix, *Počátky a rozvoj minoritského kláštera v Opavě ve středověku*, „Opava. Sborník k dějinám města” 1998, vol. 1, s. 45–46.

¹¹¹ CDM, Bd. 7: (1334–1349), hrsg. v. P. Ritter von Chlumecky, J. Chytil, Brünn 1858, nr 175 (s. 793). W CDM znajduje się regest dokumentu w języku niemieckim, w którym wystawca przedstawiony jest jako *Herzog Nikolaus, Fürst zu Troppau*. Można więc przypuszczać, że i tym razem w łacińskim oryginale Mikołaj użył tytulatury księcia opawskiego.

¹¹² *Chronicon Aulae Regiae...*, s. 178; A. Barciak, *Tytuł opawski...*, s. 446–447.

¹¹³ *Chronica principum Poloniae*, wyd. Z. Węclewski, *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, Lwów 1878, s. 512; *Chronicon Aulae Regiae...*, s. 261; K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973, s. 171.

¹¹⁴ V. Prasek, *Dějiny kraje...*, s. 124.

¹¹⁵ Szerzej na ten temat: B. Włodarski, *Pierwsze trudności Luksemburgów w Czechach*, Lwów 1935; A. Paner, *Luksemburgowie w Czechach. Historia polityczna ziem czeskich w latach 1310–1437*, Gdańsk 2004, s. 14 i n.

trzeba by było walczyć z kilkoma ruchami opozycyjnymi. Stąd też, aby zyskać sympatię Bolesława III Rozrznego, Jan Luksemburski zaryzykował pretensje Przemysłidów opawskich¹¹⁶.

Mikołaj I opawski, prawy pan ziemi opawskiej¹¹⁷, utracił w ten sposób władzę, której po raz czwarty nie udało mu się odzyskać. Usunięty z Opawy i pozbawiony praw do księstwa opawskiego osiadł na zamku w Plumlovie lub Brnie i zniknął z kart dokumentów i kronik¹¹⁸. Zmarł w Brnie 25 lipca 1318 roku. Został pochowany w tamtejszym kościele franciszkańskim obok zmarłej w 1313 roku małżonki¹¹⁹.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Chronica principum Poloniae*, wyd. Z. Węclewski, *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, Lwów 1878.
- Chronicon Aulae Regiae*, wyd. J. Emler, *Fontes Rerum Bohemicarum*, t. 4, Praha 1884.
- Chronicon Benessi de Weitmil*, wyd. J. Emler, *Fontes Rerum Bohemicarum*, t. 4, Praha 1884.
- Chronicon Rosenbergeticum*, ed. J. Emler, *Fontes Rerum Bohemicarum*, t. 7, Praha [b.d.w.].
- Codex Diplomaticus et epistolaris Moraviae*, t. 3: (1241–1267), ed. A. Boczek, Olomucii 1841.
- Codex Diplomaticus et epistolaris Moraviae*, t. 4: (1268–1293), ed. A. Boczek, Olomucii 1845.
- Codex Diplomaticus et epistolaris Moraviae*, t. 5: (1294–1306), ed. J. Chytil, Brunae 1850.
- Codex Diplomaticus et epistolaris Moraviae*, t. 7: (1334–1349), hrsg. v. P. Ritter von Chlumecky, J. Chytil, Brünn 1858.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, t. 5(2), ed. J. Šebánek, S. Dušková, Praegae 1981.
- Codex Diplomaticus Poloniae*, t. 2–3, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1858.
- Continuatio Vindobonensis*, ed. G.H. Pertz, *Monumena Germaniae Historica, Scriptores*, t. 9, Hannoverae 1851.
- Ioannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, Lib. 9, ed. D. Turkowska, M. Kowalczyk, Varsaviae 1978.
- Kodeks Dyplomatyczny Katedry Krakowskiej Św. Wacława*, t. 1: (1166–1366), wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874.
- Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, t. 2: (1153–1333), wyd. F. Piekosiński, Kraków 1886.
- Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 2, Poznań 1878.
- Kürschner G., *Die Urkunde des Herzog Nikolaus von Troppau vom 3. April 1284*, „Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesien“ 1910/1911, 7 Jg., Heft 3/4.
- Nos Nicolaus dei gracia dux Oppawie – Zemský archiv v Opavě, Klarisky Opava*, č. 1a, sign. A 1.
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, Pars 2: (1253–1310), op. J. Emler, Praegae 1882.
- Regesta Imperii*, Bd. 6: (1272–1313), *Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht, Heinrich VII*, Abt. 1 (Rudolf), bearb. O. Redlich, Innsbruck 1898.

¹¹⁶ A. Barciak, *Tytuł opawski...*, s. 446–447.

¹¹⁷ Określenie takie pada w tekście *Kroniki zbrasławskiej*. Zob. *Chronicon Aulae Regiae...*, s. 178.

¹¹⁸ P. Kouřil, D. Prix, M. Wihoda, *op. cit.*, s. 464–465; *Plumlov. Hrad-zámek západně od Prostějova*, zprac. L. Michálek, Hukvaldy-Dobrá 2013, s. 3, 45.

¹¹⁹ E.W. Braun, *Drei Grabsteine von Mitgliedern des Troppauer Fürstenhauses der Przemysliden*, „Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesien“ 1918, 13 Jg., s. 75; K. Jasiński, *Mikołaj I (ok. 1256–1318)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 21, Kraków 1976, s. 76; M. Wihoda, *Mikuláš I...*, s. 228.

Schlesisches Urkundenbuch, Bd. 4: (1267–1281), bearb. W. Irgang, Köln–Wien 1988.
Schlesisches Urkundenbuch, Bd 5: (1282–1290), hrsg. v. H. Appelt, J. Menzel, bearb. W. Irgang, Köln–Wien 1993.
Státní okresní archiv Opava, Archiv Města Opava, č. 3, sign. I/4.

Literatura

- Adamska A., *Arengi w dokumentach Władysława Łokietka. Formy i funkcje*, Kraków 1999.
- Bakala J., *Geneze opavského Slezska a římská Kurie*, [w:] *Lux romana w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 2001.
- Bakala J., *Holasická provincie a formování opavského vévodství*, „Časopis Slezského muzea. Série B“ 1969, vol. 18.
- Baletka T., *Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa*, Praha 2000.
- Balzer O., *Królestwo Polskie 1295–1370*, t. 2, Lwów 1919.
- Barciak A., *Ideologia polityczna monarchii Przemysła Ottokara II. Studium z dziejów czeskiej polityki zagranicznej w drugiej połowie XIII wieku*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” 1982, nr 465.
- Barciak A., *Książęta raciborscy a klasztory dominikańskie w Raciborzu*, [w:] *Święty Jacek Odrowąż i dominikanie na Śląsku*, red. A. Barciak, Katowice 2008.
- Barciak A., *Tytułatura książąt opolskich – potomków i następców Mieszka, zwanego Laskonogim*, [w:] *Sacra silentii provincia. 800 lat powstania dziedzicznego księstwa opolskiego (1202–2002)*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 2003.
- Barciak A., *Tytuł opawski książąt wrocławsko-legnickich w początkach XIV wieku*, [w:] *Ludzie, Kościół, wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze – wczesna epoka nowożytna)*, red. W. Iwańczak, S.K. Kuczyński, Warszawa 2001.
- Baszkiewicz J., *Polska czasów Łokietka*, Warszawa 1968.
- Bielińska M., *Kancelaria Władysława Łokietka w latach 1296–1299. Ze studiów nad kancelarią wielkopolską*, „Studia Źródłoznawcze” 1961, t. 6.
- Bielińska M., *Kancelarie i dokumenty wielkopolskie XIII wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967.
- Bieniak J., *Terminologia pokrewieństwa i powinowactwa w średniowiecznych źródłach*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2009, nr 13.
- Bieniak J., *Wielkopolska, Kujawy, ziemie łączycza i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, Toruń 1969.
- Biermann G., *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf, Teschen* 1874.
- Bogucki A., *Książę i wojewoda. Tytułatura niekoronowanych władców czeskich i polskich*, „Przeгляд Historyczny” 1998, t. 89, z. 4.
- Braun E.W., *Drei Grabsteine von Mitgliedern des Troppauer Fürstenhauses der Przemysliden*, „Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesien“ 1918, 13 Jg.
- Buryškova I., *Život a kancelář Mikulaše I. Opavského*, Brno 1989 (mps., praca magisterska napisana na Uniwersytecie w Brnie pod kierunkiem prof. J. Kudrny).
- Czechowicz B., *Wokół początków Księstwa Oławskiego. Przyczynek do badań tytułatury książęcej na Śląsku w XV wieku*, „Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy” 2011, t. 2, nr 1.
- Čechura J., Hlavačka M., Mikulec J., *Děti a levobočci českých králů*, Praha 1995.
- Ens F., *Das Oppaland, oder der Troppauer Kreis, nach seinen geschichtlichen, naturgeschichtlichen, bürgerlichen und örtlichen Eigenthümlichkeiten*, Bd. 1: *Geschichte des Herzogthums Troppau*, Wien 1835.
- Grabowski J., *Tytułatura kujawska i ruska Siemowita IV, księcia mazowieckiego. Ze studiów nad intyulacją w średniowiecznych dokumentach w Polsce*, [w:] *Piśmiennictwo pragmatyczne w Polsce do końca XVIII wieku na tle powszechnym*, red. J. Gancewski, A. Wałkowski, Olsztyn 2006.
- Grabowski J., *Tytułatura na dokumentach książąt mazowieckich. Forma i funkcje (wybrane zagadnienia)*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2009, nr 13.

- Gut A., *Formularz dokumentów ksiąząt zachodniopomorskich do połowy XIV wieku*, Szczecin 2002.
- Heck R., *Problemy świadomości historycznej średniowiecznego społeczeństwa polskiego*, [w:] *Dawna świadomość historyczna w Polsce, Czechach i Słowacji. Prace polsko-czechosłowackiej komisji historycznej*, red. R. Heck, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.
- Jan L., *Václav II. Král na stříbrném trůnu 1283–1305*, Praha 2015.
- Jasiński K., *Mikołaj I (ok. 1256–1318)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 21, Kraków 1976.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów śląskich*, t. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973.
- Jasiński K., *Tytuł pomorski Adolfa V, hrabiego Holsztynu*, [w:] *Balticum. Studia z dziejów polityki, gospodarki i kultury XII–XVII wieku ofiarowane Marianowi Biskupowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Z.H. Nowak, Toruń 1992.
- Jurek T., *Dziedzic królestwa polskiego książę głogowski Henryk (1274–1309)*, Kraków 2010.
- Kapras J., *Staatsrechtliche Verhältnisse des Troppauer Landes im Mittelalter*, „Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesien“ 1917, 12 Jg.
- Konvičná J., *Opavští Přemyslovci*, [w:] *Přemyslovci. Budování českého státu*, red. P. Sommer, D. Trěšník, J. Zemlička, Praha 2009.
- Kouřil P., Prix D., Wihoda M., *Hrady Českého Slezska*, Brno–Opava 2000.
- Kutrzeba S., *Starostowie, ich początki i rozwój do końca XIV wieku*, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie. Seria II” 1903, t. 45.
- Maleczyński K., *Kilkanaście dokumentów Władysława Łokietka z lat 1296–1329*, „Studia Źródłoznawcze” 1961, t. 6.
- Mika N., *Mieszko, syn Władysława II Wygnańca, książę raciborski i pan Krakowa – dzielnicowy władca Polski*, Racibórz 2006.
- Muszyńska A., *Heres Regni Poloniae w tytulaturze synów Henryka III głogowskiego*, [w:] *Prestiż i władza w średniowieczu*, red. M. Jędrzejek, Kraków 2012.
- Nowacki B., *Czeskie roszczenia do korony w Polsce w latach 1290–1335*, „Prace Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Seria Historia” 1987, nr 137.
- Nowak T., *Władysław Łokietek – polityk i dowódca*, Warszawa 1978.
- Nowakowski T., *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1992.
- Paner A., *Kochane dzieci z nieprawego łoża. Z życia rodzinnego Przemyślidów*, [w:] *Ojcowie i synowie o tron, władzę, dziedzictwo. W 700. rocznicę narodzin Karola IV Luksemburskiego, króla czeskiego i cesarza 1316–1378*, red. B. Możejko, A. Paner, Gdańsk 2018.
- Paner A., *Luksemburgowie w Czechach. Historia polityczna ziem czeskich w latach 1310–1437*, Gdańsk 2004.
- Paner A., *Przemyślidzi: od Borzywoja I do Przemysła II Ottokara. Ludzie i wydarzenia w latach 872–1278*, Gdańsk 2008.
- Panic I., *Tytułatura ksiąząt opolskich w XIII wieku (Uwagi w związku z dyskusją na temat początków Skoczowa)*, „Pamiętnik Cieszyński” 1997, t. 12.
- Pferschy G., *Funktion und Gefüge der Herrschaft König Ottokars über die Steiermark*, [w:] *Böhmisch-österreichische Beziehungen im 13. Jahrhundert. Österreich (einschließlich Steiermark, Kärnten und Krain) im Großreichpolitik Ottokars II. Přemysl, König von Böhmen. Vorträge des internationalen Symposiums vom 26. bis 27. September 1996 in Znaim*, hrsg. v. M. Bláhová, Prag 1998.
- Pietrzyk I., *Kancelaria i dokument Przemyślidów opawskich w XIV i początkach XV wieku*, Katowice 2008.
- Plumlov. *Hrad-zámek západně od Prostějova*, zprac. L. Michálek, Hukvaldy-Dobrá 2013.
- Prasek V., *Dějiny kraje Holasovského čili Opavského*, Opava 1891.
- Prasek V., *Historická topografie země Opavské*, Opava 1898.
- Prix D., *Počátky a rozvoj minoritského kláštera v Opavě ve středověku*, „Opava. Sborník k dějinám města” 1998, vol. 1.

- Reitinger L., *Jak se stal Václav II. roku 1285 králem*, [w:] *Pro pana profesora Libora Jana k životnímu jubileu*, red. B. Chocholáč, J. Malíř, L. Reitinger, M. Wihoda, Brno 2020.
- Seidl E., *Das Troppauer Land zwischen den fünf Südgrenzen Schlesiens. Grundzüge der politischen und territorialen Geschichte bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*, *Schriften der Stiftung Haus Oberschlesien Landeskundliche Reihe*, Bd. 1, Berlin 1992.
- Střeštková M., *Kráľův syn. Děťství a jinošství Mikuláše I. Opavského*, [w:] *Opava. Sborník k dějinám města 3*, Opava 2003.
- Szymański J., *Znaczenie tytulatury księząt brzeskich w świetle kopiarza Codex Vindobonensis Palatinus 5105*, „*Studia Źródłoznawcze*” 2017, t. 55.
- Świeżawski A., *Dux regni Poloniae i haeres regni Poloniae. Ze studiów nad tytulaturą władców polskich na przełomie XIII i XIV wieku*, „*Przegląd Historyczny*” 1989, t. 80, z. 3.
- Šefčík E., *Mikolaj I (ok. 1255–1318) księzę opawski*, [w:] *Księżęta i księżne Górnego Ślęska*, red. A. Barciak, Katowice 1995.
- Šigut F., *Městský formulář opavský z počátku XIV. století (Pokračování)*, „*Slezský Sborník*” 1962, č. 60.
- Šusta J., *Záviš z Falkenštejna*, [w:] idem, *Úvahy a drobné práce historické*, Praha 1934.
- Wałkówski A., *Dokumenty i kancelaria księcia legnickiego Henryka V Grubego*, „*Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia*” 1991, nr 94.
- Węcłewski Z., *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, Lwów 1878.
- Wihoda M., *Mikuláš I. Opavský mezi Přemyslovci a Habsburky*, „*Český časopis historický*” 2001, vol. 99, č. 2.
- Wihoda M., *První opavské století*, [w:] *Opava. Historie. Kultura. Lidé*, red. K. Müller, R. Žáček, Praha 2006.
- Włodarski B., *Pierwsze trudności Luksemburgów w Czechach*, Lwów 1935.
- Włodarski B., *Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i początkach XIV wieku (1250–1306)*, Lwów 1931.
- Wójcik M.L., *Tytulatura księząt legnicko-brzeskich do początku XV wieku*, [w:] *Silesia Numismatica. Ducatus Lignicensis et Bregensis. Liber Primus. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej w Muzeum Miedzi w Legnicy, 24–25 listopada 2000 r.*, red. B. Paszkiewicz, Legnica 2001.
- Žerelik R., *Dokumenty i kancelaria Henryka III księcia glogowskiego*, „*Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia*” 1984, nr 42.
- Žerelik R., *Dokumenty i kancelarie księząt glogowskich w latach 1250–1331*, „*Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia*” 1988, nr 109.
- Žerelik R., *Kancelaria biskupów wrocławskich do 1301 roku*, „*Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia*” 1991, nr 92.
- Žemlička J., *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, Praha 1997.
- Žemlička J., *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002.

SUMMARY

In the article, the author tried to present the origins of the princely title of Nicholas I of Opava and the subsequent forms of titles that he adopted in close relation to the events in his biography and the history of the Opava district from 1278 to 1309. Given that the author intended to depict the conscious and purposeful policy of Nicholas I, the entire premise of the article is based on documents (and titles) that were undoubtedly introduced and used purposefully on the duke's initiative. Thus, titles appearing in chronicles and documents issued by foreign chancelleries are mentioned here only as supplementary information.

Keywords: Nicholas I of Opava; the Opava district; policy

